

Les barraques de vinya de pedra seca

En el medi rural de Fals, com la resta del Bages, queden, en desús, restes d'unes construccions primitives conegudes popularment com: barraques de vinya. La barraca de vinya és una forma d'arquitectura tradicional que utilitza una tècnica constructiva anomenada pedra seca o, sigui, pedra sobre pedra, encaixada sense cap altre element d'unió. Cal veure tot seguit quins trets presenten les barraques o cabanes de Fals des d'una perspectiva històrica, arquitectònica i funcional.

Context històric.

El nucli poblacional del poble de Fals està emplaçat en el pla mentre que, als voltants i disperses, estant escampades una gran quantitat de masies, fruit d'un model de vida lligat estretament a l'agricultura. Fa més de cent anys una publicació manresana deia de Fals:

"El pueblo de Fals, que no llega a cien casas, era hace pocos años fértil y rico en lozanas viñas que daban vinos tintos muy estimados en el mercado francés. Hoy todo ha cambiado: la hermosa y fecunda vid se ve devorada por la plaga filoxérica, convirtiendo en yermos los hermosos viñedos que daban vida y trabajo a todo el pueblo, presentado ahora triste aspecto y presagiándose pavoroso porvenir" (31 gener 1897 Diario de Avisos de Manresa)

Barraca adossada a una pedra

De l'escrit de més amunt es pot deduir que la vinya tenia un pes específic en l'economia de les cases i, abans de l'entrada de la fil·loxera, se n'exportava la producció de vi negre a França. Una altra sortida que tenia el vi, sobretot aquell que es feia malbé, era convertir-lo en aiguardent. Se sap que a Fals hi havia una oficina de fer aiguardent a l'actual casa de la Fassina, construïda a finals del XVIII. Aquesta oficina s'arrendava a mitjans del XIX per 30 lliures anuals (Notari Ermenter Castellet. 1843. AHPM).

Ara bé, el cultiu de la vinya comportava condicionar camps de conreu, sovint erms i boscosos i si, la parcel·la del terreny quedava lluny, la construcció d'un aixopluc o indret on deixar-hi les eines es feia més que necessari. Mitjançant la coplantatio (Edat Mitjana) al Bages les terres

Interior d'una barraca

de conreu es van anar parcel·lant. La pedra sobrant dels camps que, a més, no permetia créixer les plantes de forma còmode, anava destinada a sostenir la terra dels vessants, confeccionar murs, parets i, probablement, a construir algun habitacle o casa primitiva facturada en pedra seca. En aquest darrer aspecte, l'arqueologia hauria d'aportar dades rellevants, cosa que no ha pogut realitzar fins al moment.

Des de l'Edat Mitjana Fals s'ha de situar doncs, dins els municipis bagencs amb una activitat vinícola important, sense oblidar altres productes de secà com l'olivera i l'ametller. Encara queden alguns indrets del terme on es poden veure oliveres amb més de 200 o 300 anys d'antiguitat i ametllers amb més de 100 anys. Això és important remarcar-ho perquè les barraques estant relacionades amb l'activitat agrícola-vinícola.

Antiguitat.

La barraca de vinya de Fals, com s'ha dit més amunt, utilitza la tècnica constructiva de la pedra seca -el seu origen cal situar-lo entre el 8.000 i el 5.000 a.C.-. Consisteix a col·locar, combinar i encaixar pedres, més o menys treballades i de mides diverses, sense cap altre material que les uneixi. Els materials emprats per la confecció de la barraca són extrets, produïts i transformats en el lloc de construcció perquè els esforços s'havien de minimitzar. La utilització de la tècnica de la pedra seca és una mostra de com l'home s'ha adaptat al seu entorn físic.

En el Bages, des de l'Edat Mitjana, és possible localitzar documentats edificis dins el medi rural anomenats cabanes. Si bé els documents no ens diuen de com estant fets aquests habitacles, és probable, pel lloc on estant emplaçats que siguin realitzats amb materials propers, sòlids i excedents dels camps de conreu i, la pedra encaixa dins aquests paràmetres. A manca d'estudis arqueològics, les barraques de Fals, si fem cas al treball prospectiu, poden tenir una antiguitat entre 200 i 100 anys. Les úniques barraques datades són dels anys: 1807, 1901 i 1904. D'aquestes dues últimes, a més, una porta la inscripció del constructor: "Vicente Buladeras", mentre que l'altra, sembla també obra seva per la seva semblança constructiva, per la poca diferència d'anys i pel treball del cisallatge de la pedra. Vicenç Boladeras era l'amo de ca la Gardela i no hi ha cap mena de dubte que era un home que dominava la tècnica de la pedra seca.

És interessant l'establiment a rabassa morta del 1815

Barraca amb caramull

entre Francisca Sagristà i Font, viuda de Ramon Sagristà pagès de Sant Vicenç de Fals i, Pere Sagristà fill, a favor de Ramon Saperà fadrí pagès de Santa Maria de Monistrol de Rajadell. En aquest contracte s'estableix un tros de terra boscosa de 4 quarteres de sembradura de blat en el terme de Fals, en la partida dita la Mallencosa, que forma part de les pertinències del mas Gabriela. En els pactes s'hi fa constar que l'adquiridor: *...pugau fer en dit tros una basa de aigua en una barraca tancada, reservant la clau de ella, haventla de deixar vos sempre que la hajau de menester* (Notari Francesc Raures. 1815. AHPM). És la primera vegada que apareix el terme "barraca" a Fals.

Les informacions orals apunten a que eren els mateixos pagesos els que construïen les barraques, tot i que és una cosa que no està confirmada. Un pagès podia col·laborar en la feina feixuga de moure la pedra pel constructor, però no és massa corrent que també estigués familiaritzat en el treball de tallar la pedra i encaixar-la convenientment. D'això últim els "mestres de cases", paletes i els anomenats barracaires o cerdans n'eren veritables especialistes.

Aspectes arquitectònics.

Les barraques de Fals es caracteritzen perquè utilitzen el material bàsic: la pedra, extreta del mateix indret. És un material tallat de forma irregular, però disposat de forma molt precisa, la qual cosa li dóna una solidesa i durabilitat considerable.

Gairebé totes les barraques de Fals són de planta circular. Les mides són variables perquè hi ha petites barraques, a mode d'aixopluc, de poc més d'un metre d'alçada i, d'altres que superen els tres metres. Pel que fa al diàmetre de circumferència va del poc més d'un metre fins als quatre metres. Els gruixos de les parets estant en funció de la grandària de la barraca: entre 30 cms. i 60 cms. Totes les barraques tenen un únic portal d'entrada, normalment més ample a la part exterior que a l'interior. Alguna finestra permet l'entrada de llum i la ventilació.

Si la barraca no és molt alta les parets dels murs són verticals o aplomats. Mentre que, si la barraca és d'una certa alçada, superior a 1,80 metres, és més habitual que els murs siguin aixecats en talús, és a dir, lleugerament inclinats cap a l'interior, formant un cert contrafort.

Aquesta planta rodona facilita el punt de partida de cobriment de la cúpula. El tancament de la coberta es coneix amb el nom de falsa cúpula. Es construeix per superposició de filades en anells concèntrics que són de menor diàmetre a mida que es guanya alçada fins a tancar la volta. Al capdamunt es tancava la volta amb una o dues pedres grans planes i, al seu damunt, s'hi posava una pedra punxeguda anomenada caramull. A l'exterior de les parets és habitual deixar-hi un voladís, és a dir, una filada de pedres disposades al capdamunt de la paret que sobresurten força. La seva funcionalitat és la d'ajudar que l'aigua de la pluja no afecti les parets de la barraca i aquesta s'ensorri.

Respecte als elements interiors, dins les barraques s'hi poden observar alguns elements complementaris, des d'armaris o postades per deixar-hi el cànfir, menjar o eines, fins a pedrissos, menjadores o llars de foc, entre altres elements més característics.

Barraca encastada en un marge de vinya

Pel que fa a la orientació, la majoria ho fan cap al sud o sud-est, encara que n'hi han que ho fan al nord o nord-est. La situació de la parcel·la de conreu és la que defineix la seva orientació. Per últim, entre els diferents usos que havien tingut les barraques cal esmentar el fonamental: el de servir d'aixopluc, però també el de guardar-hi eines o alberg del bestiar, entre d'altres.

En l'actualitat, en el terme de Fals, pràcticament no hi ha cap barraca (com passa en molts indrets del Bages) que tingui una utilitat pel pagès. Això fa pensar que si les barraques no tenen un ús la seva conservació estigui en greu perill. Sense una utilitat determinada aquelles casetes abandonades enmig dels camps o, a la vora dels marges tenen el perill de desaparèixer. Per això, cal potenciar rutes a peu o en bicicleta que combinin diversos elements patrimonials i mediambientals de la zona, ajudant als propietaris actuals a la conservació de les barraques de Fals. I, als amants d'aquesta arquitectura tradicional, a delectar-nos amb la seva presència visual en els camps de conreu.

Jaume Plans i Maestra
Llicenciat en Humanitats UOC

EDICIÓ: Grup de divulgació de la història de Fals, Associació Cultural i Recreativa de Fals

ASSOCIACIÓ CULTURAL I RECREATIVA DE FALS
Carrer de les Escoles s/n
08259 Fals (Fonollosa)
Telèfon: 938368194
Fax.: 938368147

COL·LABORACIÓ: Ajuntament de Fonollosa, Cooperativa UMAC, Arxiu Comarcal de Manresa

Juny de 2008, número 49

El contingut d'aquesta edició és de divulgació de la història local del poble de Fals. En cap cas es vol fer la sensibilitat de ningú i, serà d'agrair que qualsevol errada o inexactitud en els escrits, sigui comunicada als redactors de Falchs.